

RELATIONSHIPS OF REFUGEE CHILDREN IN THE PEER GROUP. EXAMPLES FROM PEDAGOGICAL PRACTICE RELACJE DZIECI-UCHODźCÓW W GRUPIE RÓWIEŚNICZEJ. PRZYKŁADY Z PRAKTYKI PEDAGOGICZNEJ

Stanisława Katarzyna Nazaruk^{1,A-G}, Jūratė Danielienė^{2,D,F}

¹Department of Pedagogy, John Paul II University in Białą Podlaska, Poland

²International Relations Department, Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lithuania

¹Zakład pedagogiki, Akademia Białąska im. Jana Pawła II, Polska

²International Relations Department, Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lithuania

Nazaruk, S., K., Danielienė, J., (2024). Relationships of refugee children in the peer group. Examples from pedagogical practice / Relacje dzieci-uchodźców w grupie rówieśniczej. Przykłady z praktyki pedagogicznej, *Social Dissertations / Rozprawy Społeczne*, 18(1), 472-486 <https://doi.org/10.29316/rs/193192>

Authors' contribution /
Wkład autorów:
A. Study design /
Zaplanowanie badań
B. Data collection / Zebranie
danych
C. Data collection /
Dane – analiza i statystyki
D. Data interpretation /
Interpretacja danych
E. Preparation of manuscript
/ Wyszukiwanie i analiza
literatury
F. Literature analysis /
Wyszukiwanie i analiza
literatury
G. Funds collection /
Zebranie funduszy

Tables / Tabele: 2

Figures / Ryciny: 0

References / Literatura: 29

Submitted / Otrzymano:
06.05.2024

Accepted / Zaakceptowano:
11.09.2024

Summary: Ukrainian citizens fleeing the war find their way to Poland. According to Polish educational law, children of Ukrainian refugees are subject to compulsory education and attend schools together with children of Polish origin.

Material and methods: The aim of the research was to determine the relationships of refugee children in the peer group. The research of a diagnostic nature was carried out among 101 children in elementary schools in "O" classes in the Lublin province. The study used the author's Social Skills Sheet

Results: The analysis of the research results showed differences in the level of some skills shaping the relationships of refugee children in the peer group, and even their greatest differentiation in some cases.

Conclusions: The diagnosis result regarding the relationships of refugee children in the peer group can be interpreted as satisfactory for the entire study group, although in some cases skills were noted that were difficult for the children.

Keywords: school, skills, peer relations, refugee child

Streszczenie: Uciekający przed wojną obywatele Ukrainy trafiają do Polski. Zgodnie z polskim prawem oświatowym dzieci ukraińskich uchodźców podlegają obowiązkowi szkolnemu i uczęszczają do szkół razem z dziećmi pochodzenia polskiego.

Materiał i metody: Celem badań było określenie relacji dzieci-uchodźców w grupie rówieśniczej. Badania pedagogiczne o charakterze diagnostycznym przeprowadzono wśród 101 dzieci w szkołach podstawowych w klasach „O” na terenie woj. lubelskiego. W badaniach zastosowano autorskie narzędzie badawcze zwane Arkuszem umiejętności społecznych.

Wyniki: Analiza wyników badań wykazała różnice w poziomie niektórych umiejętności kształtujących relacje dzieci-uchodźców w grupie rówieśniczej, a nawet ich największe zróżnicowanie w niektórych przypadkach.

Wnioski: Wynik diagnozy relacji dzieci-uchodźców w grupie rówieśniczej można zinterpretować w odniesieniu do całej badanej grupy jako zadawalający mając na uwadze problemy dzieci, ich emocje i doświadczenie traumy wojennej ale w niektórych przypadkach odnotowano umiejętności sprawujące dzieciom trudności w ich opanowaniu. W związku z tym rekomenduje się w stosunku do niektórych dzieci podjęcie zaplanowanych w sposób profesjonalny działań interwencyjnych.

Słowa kluczowe: szkoła, relacje rówieśnicze, umiejętności, dziecko-uchodźca

Address for correspondence: Stanisława Katarzyna Nazaruk, Zakład pedagogiki, Akademia Białąska im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Sidorowska 95/97, 21-500, Białą Podlaska, Polska; email: stnazaruk@onet.pl ORCID: 0000-0001-5620-3980

Copyright by: John Paul II University in Białą Podlaska, Stanisława Katarzyna Nazaruk, Jūratė Danielienė. This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercialShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

Due to the ongoing war in Ukraine, many women and children have been forced to flee their homeland due to fear for their lives and safety. According to some experts, this has been the biggest migration crisis in the world since World War II. War refugees have been, and still are, mainly women with children due to the ban on leaving Ukraine introduced (with few exceptions) for men aged between 18 and 60. As a country bordering Ukraine, Poland has accepted most refugees compared to other European countries (Report on refugees from Ukraine in major Polish cities, 2022). According to the Special Report 'Refugees from Ukraine in Poland' published after analysing the results of a sociological survey carried out from 23rd March to 3rd April 2022 by the EWL Migration Platform and the Centre for Eastern European Studies at the University of Warsaw, Poland that has accepted the biggest number of refugees from Ukraine as compared to other countries in Europe. This Report also lists factors affecting this situation, including social and economic ties, the common border between Poland and Ukraine, and the cultural and linguistic proximity of the two nations. It should be noted that citizens from Ukraine, even before the outbreak of the war, came to Poland in large numbers, particularly to the cities in search of work and better living conditions (Special Report, 2022). As a result, Poland has become not only the first country but also often the destination country for people from Ukraine fleeing the war. According to the Central Statistical Office, Ukrainian citizens residing in Poland constitute the largest nationality group among foreigners (CSO Report, 2022). The war in the territory of Ukraine has very severely affected and continues to affect children who, forced to flee, came to Poland as war victims. They have been deprived of a happy childhood, of carefree play with peers and family. Challenges faced by Ukrainian children include problems with adaptation and education, but attention is drawn to loneliness, the lack of close relationships and a reduced sense of security during their stay in foreign environments (Pacek, 2022). According to applicable Polish educational law, children and young people aged between 7 and

Wprowadzenie

W związku z trwającą na terytorium Ukrainy wojną wiele kobiet i dzieci zmuszonych zostało do ucieczki ze swojej ojczyzny, co było spowodowane obawą o życie i bezpieczeństwo. Według niektórych specjalistów jest to największy kryzys migracyjny na świecie od czasów II wojny światowej. Uchodźcami wojennymi były i nadal są głównie kobiety z dziećmi ze względu na wprowadzony (z niewielkimi wyjątkami), zakaz wyjazdu z Ukrainy mężczyzn pomiędzy 18. a 60. rokiem życia. Polska jako kraj graniczący z Ukrainą przyjęła najwięcej uchodźców w porównaniu do innych europejskich państw (Raport o uchodźcach z Ukrainy z Ukrainy w największych polskich miastach, 2022). Jak wynika z Raportu specjalnego „Uchodźcy z Ukrainy w Polsce”, który powstał po przeanalizowaniu wyników badania socjologicznego przeprowadzonego w dniach 23 marca – 3 kwietnia 2022 roku przez Platformę Migracyjną EWL oraz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego to Polska przyjęła najwięcej uchodźców z Ukrainy w porównaniu do innych państw w Europie. W tym raporcie wymieniono również czynniki mające wpływ na ten stan rzeczy, m.in. więzi społeczne i gospodarcze, wspólna granica Polski z Ukrainą, bliskość kulturowa i językowa obu narodów. Należy zauważyć, że obywatele z Ukrainy, jeszcze przed wybuchem wojny licznie przybywali do Polski, szczególnie do miast w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia (Raport specjalny, 2022). Skutkiem tego to Polska stała się nie tylko pierwszym, ale często docelowym krajem dla uciekających przed wojną osób z Ukrainy. Według Głównego Urzędu Statystycznego obywatele Ukrainy przebywający w Polsce stanowią największą grupę narodowościową wśród cudzoziemców (Raport GUS, 2022). Wojna na terytorium Ukrainy bardzo silnie dotknęła i nadal dotyka dzieci, które zmuszone do ucieczki przybyły do Polski jako ofiary działań wojennych. Pozbawione zostały szczęśliwego dzieciństwa, bez trosk z zabaw z rówieśnikami i rodziną. Wyzwania, przed którymi stanęły dzieci ukraińskie, to problemy z adaptacją i edukacją, ale zwraca się uwagę na samotność, brak bliskich relacji i obniżone poczucie bezpieczeństwa podczas pobytu w środowiskach obcych (Pacek, 2022). Zgodnie z obowiązującym

18 are covered by the duty of compulsory education and, on this basis, Ukrainian children were placed in Polish schools (Journal of Laws 1991 No. 95 item 425). Their reception took place throughout the school year. Some refugees have painful experiences and traumas behind them, sometimes the trauma of losing their loved ones, which may cause many difficulties in the process of integrating refugee children into the school environment. It may also be difficult for them to find their place in the peer group (Popyk, 2023; Di Maggio et al., 2022). School principals, teachers, educators and other professionals certainly have a key role in the process of integrating refugee children into their new environment at the school level. Therefore, it should be assumed that the process of integration of refugee children will depend directly on the pedagogical staff of the given school, especially on their attitude, competence and pedagogical skills.

The briefly outlined situation is not without effect on the relationship between children of Ukrainian descent and Polish nationality studying together in the same school group or class. In Poland, topics addressing the situation of migrant children are recognised in academic discourse. The special value of the relationships of migrant children with their peers in adapting to a new environment is emphasised. In the words of some specialists, '(...) these children have been "uprooted" from their familiar environment and have found themselves in an alien and unfamiliar one' (Suárez-Orozco, Suárez-Orozco 2001). In a new unfamiliar environment, migrant children have to establish new relationships and even to build them from scratch through communication, dialogue and negotiation of their skills and values (Popyk 2021; Strzemecka 2015). It is not an easy task to accomplish and, therefore, the school environment, which largely determines the process of adaptation and socialisation of migrant children, can help to do so by creating conditions for them to develop a sense of security and acceptance (Gulińska, 2021). Researchers working on the socialisation of migrant children highlight the importance of peer relationships in the process of creating conditions in the formation of a sense of belonging and inclusion (Perez-Felkner, 2013).

polskim prawem oświatowym dzieci i młodzież od 7. do 18. r.ż. podlegają obowiązkowi szkolnemu i na tej podstawie dzieci ukraińskie trafiły do polskich szkół (Dz. U. 1991, nr 95 poz. 425). Ich przyjmowanie odbywało się w ciągu całego roku szkolnego. Niektórzy uchodźcy mają za sobą bolesne doświadczenia i przeżycia, czasami traumę po stracie najbliższych im osób, co może być przyczyną wielu trudności w procesie włączania dzieci-uchodźców do środowiska szkolnego. Również mogą zaistnieć problemy w odnalezieniu się ich w grupie rówieśniczej (Popyk, 2023; Di Maggio i in., 2022). Z pewnością kluczową rolę w procesie integracji dzieci-uchodźców w nowym środowisku na poziomie szkoły pełnią dyrektorzy szkół, nauczyciele, wychowawcy i inni specjaliści. Dlatego należy przypuszczać, że to bezpośrednio od kadry pedagogicznej danej szkoły będzie zależał proces integrowania dzieci-uchodźców, szczególnie od ich postawy, kompetencji i warsztatu pedagogicznego.

Zarysowana w skrócie sytuacja nie pozostaje bez wpływu na relacje dzieci pochodzenia ukraińskiego, jak i narodowości polskiej uczących się razem w jednej grupie, czy klasie szkolnej. W Polsce, w dyskursie naukowym dostrzega się tematy podejmujące sytuację dzieci-migrantów. Podkreśla się specjalną wartość relacji dzieci-migrantów z rówieśnikami w adaptacji do nowego środowiska. Jak piszą niektórzy specjaliści „(...) dzieci te zostały „wyrwane” ze znajomego i znalazły się w środowisku obcym i nieznanym” (Suárez-Orozco, Suárez-Orozco 2001). W nowym, nieznanym środowisku dzieci-migrantów muszą nawiązać nowe relacje, a nawet je od podstaw zbudować poprzez komunikację, dialog i negocjacje swoich umiejętności oraz wartości (Popyk 2021; Strzemecka 2015). Nie jest to zadanie proste w realizacji, dlatego może w tym pomóc środowisko szkolne w dużym stopniu określające proces adaptacji i socjalizacji dzieci-migrantów poprzez stworzenie im warunków do budowania poczucia bezpieczeństwa i akceptacji (Gulińska, 2021). Badacze zajmujący się socjalizacją dzieci-migrantów zwracają uwagę na znaczenie relacji rówieśniczych w procesie tworzenia warunków w formowaniu poczucia przynależności i inkluzji (Perez-Felkner, 2013).

W polskich opracowaniach naukowych można

In Polish academic studies, publications on the integration of refugees can be found (Grzymała-Kazłowska 2008; Deslandes et al, 2012; Gulińska 2021; Saturno, 2023). Only few publications have referred to the situation when the refugee is a child (Kopczak-Wirga, Kasperska-Kurzawa, 2022; Popyk 2021; Popyk 2023; Slany, Strzemecka, 2016; Zalewska, 2017; Baranowska, 2020). Hence, there is also a lack of academic studies on peer relationships of refugee children with children of Polish descent. And it is in the group and the school classroom that the child spends most time, with peers playing a significant role in adaptation and education, as well as in building a sense of security and belonging (Nazaruk, 2014; Popyk, 2021; Slany, Strzemecka, 2016). Furthermore, it must be noted that research shows the positive impact of classroom relationships on the child's school attendance, motivation to learn and even overall satisfaction (Deslandes, et al. 2012; Popyk, 2023).

Reflecting on the meaning of peer interactions of refugee children who have had to leave their country is certainly a difficult and new topic in the current situation of the ongoing war in Ukraine. The mentioned problem may result from a number of reasons, not always on the part of the school. It is worth mentioning, for example, the expectations of refugee parents to return to their own country, or fears for their child's safety.

In view of the aforementioned importance of the interaction of refugee children in the peer group, it became necessary to conduct pedagogical research in primary schools attended by children of Ukrainian descent together with children of Polish descent. The aim of the designed research was to learn about relationships of refugee children with other children in the peer group. The concept of relationships is usually defined in the literature as 'repeated contacts between people enabling the formation of certain mutual attitudes' (Muszyńska, 2020, pp.113-129). The authors of research made an attempt to identify relationships of refugee children that will refer to any contact the child has with their peers. As numerous studies indicate, another child is not only an object of cognition already for a little child, but also quickly

odszukać publikacje dotyczące integracji uchodźców (Grzymała-Kazłowska 2008; Deslandes i in., 2012; Gulińska 2021; Saturno, 2023). Tylko w nielicznych publikacjach nawiązano do sytuacji, kiedy uchodźcą jest dziecko (Kopczak-Wirga, Kasperska-Kurzawa, 2022; Popyk 2021; Popyk 2023; Slany, Strzemecka, 2016; Zalewska, 2017; Baranowska, 2020). Stąd również brak opracowań naukowych o relacjach rówieśniczych dzieci-uchodźców z dziećmi pochodzenia polskiego. A to właśnie w grupie i klasie szkolnej dziecko spędza najwięcej czasu, a rówieśnicy odgrywają znaczącą rolę w adaptacji i edukacji oraz budowaniu poczucia bezpieczeństwa i przynależności (Nazaruk, 2014; Popyk, 2021; Slany, Strzemecka, 2016). Ponadto należy zaznaczyć, że badania pokazują pozytywny wpływ relacji w klasie na uczęszczanie dziecka do szkoły, jego motywację do nauki a nawet na ogólne zadowolenie (Deslandes, i in. 2012; Popyk, 2023).

Podjęcie refleksji na znaczeniu interakcji rówieśniczych dzieci-uchodźców, które musiały opuścić swój kraj jest tematem z pewnością trudnym i nowym w obecnej sytuacji trwającej wojny na Ukrainie. Zasygnalizowany problem może wynikać z wielu przesłanek, nie zawsze leżących po stronie szkoły. Warto chociażby wymienić oczekiwania rodziców-uchodźców na powrót do własnego kraju, czy obawy o bezpieczeństwo dziecka.

Mając na uwadze wymienione znaczenie interakcji dzieci-uchodźców w grupie rówieśniczej zrodziła się potrzeba przeprowadzenia badań pedagogicznych w szkołach podstawowych, do których uczęszczają dzieci pochodzenia ukraińskiego razem z dziećmi pochodzenia polskiego. Celem zaprojektowanych badań uczyniono poznanie relacji dzieci-uchodźców z innymi dziećmi w grupie rówieśniczej. Pojęcie relacji jest definiowane w literaturze przedmiotu zazwyczaj jako „powtarzające się kontakty między ludźmi, umożliwiające wytworzenie się określonych postaw wzajemnych” (Muszyńska, 2020, s.113-129). W przeprowadzonych badaniach podjęto próbę określenia relacji dzieci-uchodźców, które będą odnosiły się do wszelkich kontaktów dziecka z jego rówieśnikami. Jak wskazują liczne badania, już nawet dla małego dziecka inne dziecko jest nie tylko obiektem poznania, ale

becomes a person with whom he or she establishes contact (Brzezińska, 2000; Tudge, Rogoff, 1995; Deptuła, Misiuk, 2016).

Methodological assumptions of the study

The finishing point of the research was to find an answer to the main problem formulated in the form of a question: What level of skills and behaviours characterising peer relationships of refugee children with other children was diagnosed in the study group? In order to raise awareness of the issues covered by the study, a number of specific questions were asked: Which skills and behaviours characterising relationships of refugee children were rated highest? Are there any correlations between different values obtained with regard to the assessment of children's skills and behaviours on the one hand and sex, age and place of residence on the other hand? Are respondents likely to have difficulties in learning the skills and behaviours that characterise their peer relationships?

The quantitative pedagogical research was carried out over a period of three months: from October till December 2022 among 101 children of Ukrainian descent at the age of 6 (46 people) and 7 years (55 people) attending several primary schools in the Lublin Province. Purposive sampling was used in this study because it allows us to look critically at the indicators occurring in the population we want to study and in which the phenomena or processes of interest are most likely to occur (Silverman, 2008). The implementation of the study was preceded by obtaining consent from the child's parent or guardian in the form of a written declaration. Informed consent was obtained from all parents/guardians whose children took part in the study. Only willing individuals took part in the study voluntarily. The anonymity of all respondents was guaranteed. The research was carried out using ethical standards and in accordance with the Declaration of Helsinki and approved by the university's bioethics committee. There were 56 girls and 45 boys among the respondents. The research was conducted using the author's research tool called *the Social Skills Worksheet*. The development of the author's tool for the aforementioned research issue was due to the lack

szybko staje się też osobą, z którą nawiązuje ono kontakt (Brzezińska, 2000; Tudge, Rogoff, 1995; Deptuła, Misiuk, 2016).

Założenia metodyczne badań

Punktem docelowym badań było znalezienie odpowiedzi na główny problem sformułowany w formie pytania: Jaki poziom umiejętności i zachowań charakteryzujących relacje rówieśnicze dzieci-uchodźców z innymi dziećmi zdiagnozowano w badanej grupie? Celem podniesienia świadomości problematyki objętej badaniem zostało postawionych kilka pytań szczegółowych: Jakie umiejętności i zachowania charakteryzujące relacje dzieci-uchodźców oceniono najwyższej? Czy istnieją zależności między poszczególnymi wartościami jakie uzyskano w zakresie oceny umiejętności i zachowań dzieci a płcią, wiekiem i miejscem zamieszkania? Czy badani mogą mieć trudności w opowiadaniu umiejętności i zachowań charakteryzujących ich relacje rówieśnicze?

Badania pedagogiczne o charakterze ilościowym zrealizowano na przestrzeni trzech miesięcy: od października do grudnia 2022 roku wśród 101 dzieci pochodzenia ukraińskiego w wieku 6. (46 osób) i 7. lat (55 osób) uczęszczających do kilku szkół podstawowych na terenie województwa lubelskiego. W badaniu zastosowano celowy dobór próby, bowiem pozwala on na krytyczne spojrzenie na wskaźniki występujące w populacji, którą chcemy badać i w której są największe szanse na wystąpienie interesujących nas zjawisk czy procesów (Silverman, 2008). Realizacja badań była poprzedzona uzyskaniem zgody od rodzica dziecka lub jego opiekuna w formie pisemnej deklaracji. Od wszystkich rodziców/opiekunów, których dzieci wzięły udział w badaniu uzyskano świadomą zgodę. W badaniu udział wzięły tylko chętne osoby z własnej woli. Wszystkim badanym zapewniono anonimowość. W badaniu zastosowano standardy etyki i przeprowadzono je zgodnie z Deklaracją Helsińską oraz zatwierdzono je przez uczelnianą komisję bioetyczną. Wśród badanych było 56 dziewczynek i 45 chłopców. Badania przeprowadzono za pomocą narzędzia badawczego zwanego Arkuszem umiejętności społecznych własnego autorstwa. Opracowanie autorskiego narzędzia do

of other standardised measurement tools. It must be added that the construction of the aforementioned tool was preceded by many years of the author's research concerning the diagnosis of social skills of children aged 6-7. The design of the aforementioned tool contains subscales to which specific skills and behaviours of children are assigned. In view of the issue of peer relationships of refugee children in the school group presented in the title of this article, the results of the research from subscale A entitled *Child's Relationships in a Group*, which consists of 23 statements describing behaviours and skills in the peer group, will be presented. The statements were evaluated by means of a four-point Likert scale, which was used to determine the relationship level in the group of children studied (Rubacha, 2008). Answers were given the following scores: definitely yes – 3 points, rather yes – 2 points, rather not – 1 point and definitely not – 0 points. For the purpose of obtaining reliable survey results, printed sheets were given to tutors and teachers of children from zero classes with a request to fill them in. On the basis of sheets completed by the teachers, a quantitative statistical analysis of the data contained in them was carried out.

The statistical analysis of the collected material was performed using StatSoft Polska's STATISTICA software version 13.0. Nominal data were described by creating distribution series in which variants of characteristics were specified by their number and incidence in the whole population under study. In the case of ordinal data, ranks were assigned and presented as arithmetic averages. The results are presented in the tables. The Mann-Whitney U test was used for the statistical analysis of the obtained data. Statistical inference was carried out with a standardised significance level of $\alpha=0.05$.

Peer relationships of refugee children based on the findings of the study

Documentation with the data of the children who took part in the study is kept by the author carrying out the aforementioned research project and by the

wymienionej problematyki badań wynikało z braku innych standaryzowanych narzędzi pomiaru. Należy dodać, że konstrukcja wymienionego narzędzia poprzedzona była wieloletnimi badaniami autorki w zakresie diagnozy umiejętności społecznych dzieci w wieku 6-7 lat. W swojej budowie wymienione narzędzie zawiera podskale, którym przypisano szczegółowe umiejętności i zachowania dzieci. Ze względu na prezentowane w tytule artykułu zagadnienie relacji rówieśniczych dzieci-uchodźców z grupie szkolnej zostaną przedstawione wyniki badań z podskali A pt. Relacje dziecka w grupie, która składa się z 23 stwierdzeń opisujących zachowania i umiejętności w grupie rówieśniczej. Do oceny stwierdzeń zastosowano czterostopniową skalę Likerta, która posłużyła do określenia poziomu relacji badanej grupy dzieci (Rubacha, 2008). Odpowiedziom przypisano następujące punkty: zdecydowanie tak – 3 pkt, raczej tak – 2 pkt, raczej nie – 1 pkt i zdecydowanie nie – 0 pkt. W celu pozyskania rzetelnych wyników badań wydrukowane arkusze przekazano nauczycielom-wychowawcom dzieci z klas „0” i poproszono ich o wypełnienie. Na podstawie wypełnionych przez nauczycieli arkuszy dokonano ilościowej analizy statystycznej zawartych w nich danych.

Analizy statystycznej zebranego materiału dokonano przy użyciu oprogramowania STATISTICA wersja 13.0 firmy StatSoft Polska. Dane mające charakter nominalny opisywano tworząc szeregi rozdzielcze, w których wyszczególniano warianty cech podając ich licznosc i częstość występowania w całej badanej zbiorowości. Dla danych mających charakter porządkowy przyporządkowano rangi i przedstawiono w postaci średnich arytmetycznych. Uzyskane wyniki zostały zaprezentowane w tabelach. Do analizy statystycznej uzyskanych danych zastosowano test U Manna-Whitneya. Wnioskowanie statystyczne przeprowadzono przy standaryzowanym poziomie istotności $\alpha=0,05$.

Relacje rówieśnicze dzieci-uchodźców na podstawie uzyskanych wyników badań

Dokumentacja z danymi dzieci, które wzięły udział w badaniu znajduje się u autorki realizującej wymieniony projekt badań i u dyrektorów szkół podstawo-

principals of the primary schools from which children took part in the study. As previously mentioned, the study involved 101 children of Ukrainian descent attending primary schools in the Lublin Province. A comprehensive summary of the compiled results of research from subscale A, concerning the assessment of skills and behaviours that characterise relationships of refugee children with other children in the group, is presented in Table 1.

wych, z których dzieci uczestniczyły w badaniu. W badaniu udział wzięło, jak już wcześniej wspomniano 101 dzieci pochodzenia ukraińskiego uczęszczających do szkół podstawowych na terenie województwa lubelskiego. Zbiorcze zestawienie opracowanych wyników badań z podskali A, czyli w zakresie oceny umiejętności i zachowań charakteryzujących relacje dzieci-uchodźców z innymi dziećmi w grupie przedstawiono w tabeli 1.

Table 1. Child's relationships in the group

Tabela 1. Relacje dziecka w grupie

No. /Kol. nr	List of skills and behaviours assessed /Wykaz ocenionych umiejętności i zachowań	Arithmetic average / Średnia arytm.	Standard-deviation / Odch. stand.	Minimum / Minimum	Maximum / Maksimum	Coefficient of variation / Wsp. z mn.
A.1	Follows group rules / Przestrzega zasad przyjętych w grupie	2.46	0.68	0.00	3.00	27.29
A.2	Undertakes various tasks in the group / Podejmuje różne zadania w grupie	2.22	0.75	0.01	3.01	33.26
A.3	Completes tasks in the group / Wypełnia zadania w grupie	2.35	0.71	1.01	3.02	29.77
A.4	Communicates with other children during play and games / Komunikuje się z innymi dziećmi w czasie zabawy i podczas gier	2.44	0.73	0.00	3.00	30.02
A.5	Is willing to compromise / Jest skłonne do podejmowania kompromisu	2.25	0.63	1.02	3.02	27.70
A.6	Is helpful and shares with others / Jest uczynne i dzieli się z innymi	2.43	0.61	1.02	3.02	25.77
A.7	Is able to make contact with others / Potrafi nawiązać kontakty z innymi	2.31	0.75	0.00	3.02	32.43
A.8	Can initiate play / Potrafi zainicjować zabawę	2.19	0.83	1.02	3.02	37.39
A.9	Can be a leader at play / Potrafi być liderem w zabawie	1.86	1.05	0.02	3.00	56.22
A.10	Has group mates with whom he/she likes to play / Ma kolegów i koleżanki w grupie z którymi lubi się bawić	2.50	0.57	1.02	3.02	22.37
A.11	Can respond adequately to punishment / Potrafi adekwatnie zareagować na karę	2.31	0.78	0.00	3.02	33.16
A.12	Responds adequately to rewards and praises / Adekwatnie reaguje na nagrody i pochwały	2.48	0.69	0.00	3.00	28.00
A.13	Is nervous or hyperactive in movement / Jest nerwowe lub nadpobudliwe ruchowo	1.04	1.16	0.00	3.00	111.70
A.14	Has concentration problems / Ma problemy z koncentracją	1.22	1.07	0.00	3.00	87.05

No. /Kol. nr	List of skills and behaviours assessed /Wykaz ocenionych umiejętności i zachowań	Arithmetic average / Średnia arytm.	Standard-deviation / Odch. stand.	Minimum / Minimum	Maximum / Maksimum	Coefficient of variation / Wsp. z mn.
A.15	Co-operates with other children, including task sharing and planning / Współpracuje z innymi dziećmi z uwzględnieniem podziału zadań oraz planowania	2.23	0.72	0.00	3.00	32.40
A.16	Understands the consequences of his/her actions / Rozumie konsekwencje swoich działań	2.31	0.73	0.00	3.00	31.55
A.17	Accepts the consequences of his/her behaviour / Przyjmuje konsekwencje swojego zachowania	2.23	0.76	0.00	3.00	34.14
A.18	Recognises situations where it is appropriate to tell someone that they are not following the rules / Rozpoznaje sytuacje w których należy komuś zwrócić uwagę, że postępuje niezgodnie z zasadami	2.27	0.65	1.00	3.00	28.83
A.19	Is able to assess his/her behaviour in the context of the tasks undertaken and the prevailing group norms / Potrafi ocenić swoje zachowanie w kontekście podejmowanych zadań oraz obowiązujących norm w grupie	2.25	0.73	0.00	3.00	32.45
A.20	Respects his/her rights and fulfils his/her responsibilities within the group / Przestrzega swoje prawa i wypełnia obowiązki w grupie	2.39	0.75	0.00	3.02	31.26
A.21	Takes into account his/her and others' needs when playing together / We wspólnej zabawie uwzględnia potrzeby swoje i innych osób	2.24	0.73	0.00	3.00	32.43
A.22	Can implement rules of correct behaviour in play situations / W sytuacjach zabawowych potrafi wdrażać zasady poprawnego zachowania	2.31	0.71	0.00	3.00	30.69
A.23	Copes with emotionally difficult situations / Radzi sobie w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie	2.18	0.72	0.00	3.00	33.13
	Total / Ogółem	2.20	0.45	0.58	2.84	19.88

Source: own work.

Źródło: opracowanie własne.

The data presented in Table 1 allow us to conclude that the average level of skills characterising the relationships of the children studied, assessed on a scale of 0-3, was 2.20 +/- 0.45. The highest rated skill was that the child has group mates with whom he or she likes to play (2.50+/-0.57) and follows group

Przedstawione dane w tabeli 1 pozwalają na stwierdzenie, że średni poziom umiejętności charakteryzujących relacje badanych dzieci oceniony w skali od 0 do 3 wyniósł 2,20 +/- 0,45. Najwyżej oceniono umiejętność mówiącą o tym, że dziecko ma kolegów i koleżanki w grupie z którymi lubi się bawić (2,50+/-

rules (2.46+/-0.68). The lowest rating was given to the ability to say that the child is nervous or hyperactive in movement (1.04+/-1.16) and that the child has concentration problems (1.22+/-1.07). The highest variation in children's behaviour was observed in motor hyperactivity or nervousness (value: 111.70) and the lowest was in the behaviour stating that he has group mates with whom he likes to play (value: 22.37).

Next, the correlations between the different values that were obtained with regard to the assessment of children's skills and behaviours characterising the child's group relationships were counted with respect to sex, age and place of residence. The obtained statistical data showed differences in many of the cases analysed, some of which proved to be significant. In consideration of the variable of children's sex, differences were important in the case of skills such as: the child can respond adequately to punishment (A.11), is nervous or hyperactive in movement (A.13). Taking into account another variable, i.e. the age of the respondents (6 and 7 years old), differences were found in situations where the child follows group rules (A.1), communicates with other children during play and games (A.4), has concentration problems (A.14), accepts the consequences of his/her behaviour (A.17), is able to assess his/her behaviour in the context of the tasks undertaken and the prevailing group norms (A.19), respects his/her rights and fulfils his/her responsibilities in the group (A.20) and copes with emotionally difficult situations (A.23). With regard to the last variable analysed – the place of residence, differences were found only in two cases: the child is nervous or hyperactive in movement (A.13) and has concentration problems (A.14). Table 2 below shows statistical data with the variables from the above list, such as the child's age, sex and place of residence.

0,57) oraz przestrzega zasad przyjętych w grupie (2,46+/-0,68). Najniżej oceniono umiejętność mówiącą o tym, że dziecko jest nerwowe lub nadpobudliwe ruchowo (1,04+/-1,16) oraz że ma problemy z koncentracją (1,22+/-1,07). Najwyższe zróżnicowanie w zachowaniu dzieci zaobserwowano w nadpobudliwości ruchowej lub nerwowości (wartość: 111,70) a najniższe w zachowaniu mówiącym o tym, że ma kolegów i koleżanki w grupie z którymi lubi się bawić (wartość: 22,37).

Następnie policzono zależności między poszczególnymi wartościami jakie uzyskano w zakresie oceny umiejętności i zachowań dzieci charakteryzujących relacje dziecka w grupie z uwzględnieniem płci, wieku i miejsca zamieszkania. Uzyskane dane statystyczne wykazały różnice w wielu analizowanych przypadkach, niektóre z nich okazały się istotne. Z uwzględnieniem zmiennej jaką jest płeć dzieci, różnice były istotne w przypadku takich umiejętności jak: dziecko potrafi adekwatnie zareagować na karę (A.11), jest nerwowe lub nadpobudliwe ruchowo (A.13). Z uwzględnieniem kolejnej zmiennej, czyli wieku badanych (6 i 7 lat) różnice stwierdzono w sytuacjach, kiedy dziecko przestrzega zasad przyjętych w grupie (A.1), komunikuje się z innymi dziećmi w czasie zabawy i podczas gier (A.4), ma problemy z koncentracją (A.14), przyjmowaniem konsekwencji swojego zachowania (A.17), potrafi ocenić swoje zachowanie w kontekście podejmowanych zadań oraz obowiązujących norm w grupie (A.19), przestrzegania swoich praw i wypełniania obowiązków w grupie (A.20) i radzenia sobie w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie (A.23). W odniesieniu do ostatniej analizowanej zmiennej jaką było miejsce zamieszkania stwierdzono różnice tylko w dwóch przypadkach i dotyczyły one: dziecko jest nerwowe lub nadpobudliwe ruchowo (A.13) oraz ma problemy z koncentracją (A.14). W poniższej tabeli 2 przedstawiono dane statystyczne z uwzględnieniem wymienionych zmiennych, takich jak: wiek dziecka, płeć i miejsce zamieszkania.

Dane zawarte w tabeli 2 wskazują, że niektóre dzieci mają trudności w opanowaniu umiejętności i zachowań charakteryzujących ich relacje. Szczególnie należy zwrócić uwagę na trudności w opanowa-

Table 2. The child's relationships in the group with regard to selected variables

Tabela 2. Relacje dziecka w grupie z uwzględnieniem wybranych zmiennych

No / Nr	Sex / Płeć		Z	p	Age / Wiek		V	p	Place of residence / Miejsce zamieszkania		V	p
	F / K	M / M			6 years / 6 lat	7 years / 7 lat			city / miasto	vil- lage / wieś		
A.1	2.64	2.29	1.91	0.0563	2.27	2.61	-2.14	0.0321*	2.50	2.42	0.19	0.8490
A.2	2.28	2.14	0.68	0.4985	2.03	2.34	-1.70	0.0891	2.28	2.13	0.33	0.7378
A.3	2.44	2.23	1.10	0.2692	2.20	2.44	-1.45	0.1469	2.38	2.29	0.41	0.6791
A.4	2.53	2.34	0.93	0.3538	2.13	2.66	-3.56	0.0004*	2.53	2.32	0.71	0.4802
A.5	2.31	2.17	0.92	0.3557	2.10	2.34	-1.53	0.1267	2.28	2.19	0.37	0.7086
A.6	2.56	2.29	1.73	0.0831	2.37	2.46	-0.74	0.4612	2.38	2.48	-0.77	0.4396
A.7	2.32	2.30	0.14	0.8952	2.14	2.42	-1.45	0.1508	2.47	2.07	1.92	0.0568
A.8	2.18	2.18	0.13	0.9069	2.18	2.21	-0.28	0.7743	2.21	2.17	0.05	0.9654
A.9	1.86	1.83	0.03	0.9759	1.90	1.80	0.45	0.6554	1.98	1.68	1.13	0.2601
A.10	2.50	2.49	-0.11	0.9111	2.43	2.54	-0.78	0.4368	2.53	2.45	0.32	0.7507
A.11	2.53	2.11	2.09	0.0365*	2.13	2.46	-1.49	0.1361	2.33	2.32	-0.03	0.9746
A.12	2.56	2.40	0.95	0.3442	2.43	2.51	-0.46	0.6464	2.50	2.45	-0.15	0.8789
A.13	0.64	1.46	-2.97	0.0030*	1.23	0.90	1.33	0.1850	1.50	0.45	3.89	0.0001*
A.14	1.03	1.40	-1.50	0.1331	1.53	0.98	2.26	0.0239*	1.63	0.68	3.78	0.0002*
A.15	2.31	2.14	0.59	0.5538	2.07	2.34	-1.45	0.1460	2.30	2.13	1.01	0.3127
A.16	2.28	2.34	-1.18	0.2377	2.13	2.44	-1.82	0.0684	2.25	2.39	-0.68	0.4946
A.17	2.36	2.09	0.99	0.3202	2.03	2.37	-1.99	0.0470*	2.10	2.39	-1.70	0.0887
A.18	2.39	2.14	1.38	0.1684	2.20	2.32	-0.50	0.6192	2.20	2.35	-0.91	0.3648
A.19	2.39	2.11	1.65	0.0984	2.03	2.41	-2.03	0.0421*	2.23	2.29	-0.57	0.5685
A.20	2.50	2.26	1.25	0.2122	2.10	2.59	-2.64	0.0083*	2.38	2.39	-0.12	0.9076
A.21	2.31	2.17	0.94	0.3488	2.07	2.37	-1.34	0.1818	2.25	2.23	0.19	0.8522
A.22	2.42	2.20	1.04	0.2990	2.10	2.46	-1.93	0.0537	2.33	2.29	-0.03	0.9796
A.23	2.17	2.20	-0.52	0.6012	1.97	2.34	-1.98	0.0482*	2.20	2.16	0.06	0.9544

Source: own work.

Źródło: opracowanie własne.

*-significant variation at $p < 0.05$

Z-score of the Mann-Whitney U-test;

Z-wartość testu U Manna-Whitneya;

The data in Table 2 indicate that some children have difficulties in learning the skills and behaviours that characterise their relationships. Particular attention should be paid to difficulties in learning behaviours and skills such as: the child is nervous or hyperactive in movement, has concentration problems and can be a leader at play. The further analysis of the data revealed children's problems with accepting the consequences of their behaviour, coping with emotionally difficult

niu zachowań i umiejętności takich jak: dziecko jest nerwowe lub nadpobudliwe ruchowo, ma problemy z koncentracją oraz potrafi być liderem w zabawie. Analizując dane w dalszej kolejności stwierdzono problemy u dzieci z przyjmowaniem konsekwencji swojego zachowania, radzenia sobie w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie, zainicjowania zabawy, podejmowania różnych zadań w grupie oraz we wspólnej zabawie uwzględniania potrzeb swoich i innych osób.

situations, initiating play, taking on different tasks in the group, and taking into account his/her and others' needs in playing together.

The presented analyses showed many problems of refugee children, which can certainly be traced back to their experiences of war and the need to flee their homeland. Therefore, these children, as well as their families, need special pedagogical and psychological support. Providing support to refugee children from Ukraine was undoubtedly one of the greatest challenges for all professionals working in the school environment, as the trauma of war often caused suffering that was invisible on the outside but affected the child's overall functioning.

Discussion

In connection with the admission of Ukrainian pupils to Polish schools, some academic studies contain several reports describing their situation in Poland. One of the first such reports was prepared on the initiative of the Transatlantic Future Leaders Forum, in which it was pointed out that the integration of Ukrainian students with Polish students was clearly hindered by the tendency to form relatively closed Ukrainian groups if there is a larger group of refugee students in the class (Di Maggio et al., 2022). In this sense, the strategy of assigning a large group of Ukrainians to a single class is not beneficial in practice. Other difficulties mentioned are communication barriers, cultural differences (including conflict of values), lack of peer acceptance and active integration. It is also worrying to learn that Ukrainian students are unlikely to establish peer relationships in private and domestic spaces with pupils of Polish descent (Jurek et al., 2022). The information presented certainly does not make it easy for Ukrainian students to build peer relationships with other pupils, which poses a great challenge for teachers and educators in this area.

The results of research on the assessment of the level of skills and behaviours that characterise the peer relationships of refugee children correspond with the context of the problems identified. The pupils surveyed were rated highly for behaviours stating that the child has group mates with whom he/she likes to play and

Przedstawione analizy pokazały wiele problemów dzieci-uchodźców, które z pewnością mogą mieć swoje źródło w doświadczeniach związanych z wojną i ucieczką z własnej ojczyzny. Dlatego też dzieci te, jak również ich rodziny, potrzebują szczególnego wsparcia pedagogiczno-psychologicznego. Zapewnienie wsparcia dzieciom-uchodźcom z Ukrainy niewątpliwie stanowiło jedno z największych wyzwań dla wszystkich specjalistów pracujących w środowisku szkolnym, bowiem niejednokrotnie trauma wojenna powodowała niewidoczne na zewnątrz cierpienie rzutujące na całość funkcjonowania dziecka.

Dyskusja

W związku z przyjęciem ukraińskich uczniów do polskich szkół w niektórych opracowaniach naukowych można odnaleźć kilka raportów opisujących ich sytuację w Polsce. Jednym z pierwszych był raport opracowany z inicjatywy Transatlantic Future Leaders Forum w którym wskazano, że procesem wyraźnie utrudniającym integrację ukraińskich uczniów z polskimi jest tendencja do tworzenia względnie zamkniętych, ukraińskich grup, jeśli w danej klasie jest większa grupa uczniów uchodźczych (Di Maggio i in., 2022). W tym sensie strategia przypisywania do jednej klasy dużej grupy Ukraińców w praktyce nie jest korzystna. Inne wymienione trudności to bariery komunikacyjne, różnice kulturowe (w tym konflikt wartości), brak akceptacji rówieśników i aktywnej integracji. Niepokojące są również informacje o tym, że uczniowie ukraińscy raczej nie nawiązują relacji rówieśniczych w przestrzeni prywatnej i domowej z uczniami pochodzenia polskiego (Jurek i in., 2022). Przedstawione informacje z pewnością nie ułatwiają uczniom ukraińskim w budowaniu relacji rówieśniczych z innymi uczniami, stąd duże wyzwanie w tym zakresie przed nauczycielami i wychowawcami.

W kontekst wskazanych problemów wpisują się wyniki uzyskane z przeprowadzonych badań w zakresie oceny poziomu umiejętności i zachowań charakteryzujących relacje rówieśnicze dzieci-uchodźców. Badani uczniowie zostali wysoko ocenieni w przypadku

follows group rules. The examples mentioned can certainly inspire some optimism in building positive peer relationships. However, this optimism can be disrupted by some low-rated behaviours, e.g. problems with concentration, motor hyperactivity, coping with difficult situations, taking on different tasks in a group and playing together. Here, the need to look for the source of this condition in an individualised way is obvious, due to the fact that every child is different and experiences differently such things as war, the loss of loved ones or adaptation to a new environment. Also, such factors as the child's sex were important in the assessment of certain behaviours, which should be taken into account when working with pupils. The examples mentioned may give rise to pedagogical reflection and the development of interventions aimed at strengthening certain skills and behaviours of Ukrainian pupils.

A study conducted in 2014 among refugee children arriving in Poland from Chechnya indicated the importance of the socialisation process in adapting to the new school environment, which is worth consideration when working with Ukrainian students in building peer relationships (Nazaruk, 2014).

In search of models in working with Ukrainian refugee students in building peer relationships both in schools in Poland and in other European countries, the lack of models developed and implemented in this area was noted. However, integrating them into society was recognised as the most important task. Therefore, the admission of newcomers to mainstream classrooms should be promoted (Woltran et al., 2023; Costello, Foster, 2022).

Conclusions

The main task of primary schools is to support the versatile development of the pupil and, therefore, to provide the right conditions for this process. The areas that require special attention includes building peer relationships, which are important for the child's schooling and development in subsequent

zachowań mówiących o tym, że dziecko ma kolegów i koleżanki w grupie, z którymi lubi się bawić oraz przestrzega zasad przyjętych w grupie. Wymienione przykłady z pewnością mogą budzić pewien optymizm w budowaniu pozytywnych relacji rówieśniczych. Jednak ten optymizm mogą zakłócić niektóre zachowania ocenione na niskim poziomie, np. problemy z koncentracją, nadpobudliwością ruchową, radzeniem sobie w sytuacjach trudnych, podejmowaniem różnych zadań w grupie oraz we wspólnej zabawie. Tutaj oczywiście jest potrzeba poszukania źródła tego stanu w sposób zindywidualizowany, co wynika z faktu, że każde dziecko jest inne i w inny sposób doświadcza wojny, straty najbliższych i przystosowania do nowego otoczenia. Również czynniki takie jak płeć dziecka miały istotne znaczenie w ocenie niektórych zachowań, co należy uwzględnić w pracy z uczniami. Wymienione przykłady mogą być powodem podjęcia refleksji pedagogicznej i opracowania działań interwencyjnych w kierunku wzmocnienia niektórych umiejętności i zachowań uczniów ukraińskich.

Przeprowadzone w 2014 roku badania wśród dzieci-uchodźców przybyłych z Czeczenii do Polski wskazały na znaczenie procesu socjalizacji w przystosowaniu się do nowego środowiska szkolnego, na co warto zwrócić uwagę w pracy z uczniami ukraińskimi w budowaniu relacji rówieśniczych (Nazaruk, 2014).

W poszukiwaniu wzorców w pracy z uczniami-uchodźcami z Ukrainy w budowaniu relacji rówieśniczych zarówno w szkołach w Polsce, jak i w innych krajach Europy zauważono brak opracowanych i wdrożonych modeli w tym zakresie. Jednak za najważniejsze zadanie uznano włączanie ich w życie społeczne. Dlatego należy promować przyjmowanie nowo przybyłych uczniów do klas ogólnodostępnych (Woltran i in., 2023; Costello, Foster, 2022).

Podsumowanie

Głównym zadaniem szkół podstawowych jest wspieranie wszechstronnego rozwoju ucznia i w związku z tym zapewnienie prawidłowych warunków do realizacji tego procesu. Wśród obszarów wymagających szczególnej uwagi należy wymienić obszar budowania relacji rówieśniczych, które mają istotne

stages of education. The implementation of this task requires the school, mainly teachers, to undertake professionally planned activities aimed at organising circumstances that stimulate and support the development of peer relationships. When classes were joined by refugee pupils from Ukraine, activities in this area became particularly important, for example due to cultural differences, different experiences of war, habits, differences in family upbringing and education in a different school system.

With regard to the research results obtained and their analysis, it can be assumed that the overall score of the entire study group of refugee children was satisfactory due to the different types of difficulties they had to experience when fleeing the war. However, the detailed statistical analysis regarding the assessment of the behaviour and skills of studied children showed differences in their levels. It was noted that the children found it difficult to master certain skills, particularly with regard to concentration, motor hyperactivity, coping with emotionally difficult situations, undertaking different tasks in a group and playing together. Therefore, in order to prevent their further aggravation, it is necessary to undertake support measures planned in a professional manner not only by teachers and educators but also by specialists.

The research carried out and the results obtained encourages psychological and pedagogical reflection on the measures to be undertaken towards refugee children at the peer group level, in consideration of the process of their adaptation to the new environment and taking the burden of the war experience into account.

However, it is worth noting that the study was conducted on a group of 101 people, which does not allow us to generalise about their results. Despite this observation, however, the research carried out has shown the need for systematic diagnoses based on observation of how children build relationships in order to identify which specific skills the child learns without problems and which ones he/she struggles with. In the circumstances of the prolonged stay of refugees in Poland, the concern for the

znaczenie w edukacji szkolnej i rozwoju dziecka na kolejnych etapach kształcenia. Realizacja tego zadania wymaga od szkoły, a głównie od nauczycieli podejmowania zaplanowanych w sposób profesjonalny działań zorientowanych na organizowanie okoliczności stymulujących i wspierających rozwój relacji rówieśniczych. W sytuacji, kiedy do klas przybyli uczniowie-uchodźcy z Ukrainy działania w tym zakresie nabrały szczególnej wagi, chociażby ze względu na różnice kulturowe, różne doświadczenia związane z wojną, przyzwyczajenia, różnice w wychowaniu rodzinnym oraz kształceniu w innym systemie szkolnym.

W odniesieniu do uzyskanych wyników badań oraz ich analizy można przyjąć, że ogólny wynik całej badanej grupy dzieci-uchodźców był zadawalający z uwagi na różnego rodzaju trudności, jakie musiały one doświadczać uciekając przed wojną. Jednak szczegółowa analiza statystyczna w zakresie oceny zachowań i umiejętności badanych dzieci pokazała różnice w ich poziomie. Odnotowano umiejętności, które sprawiły dzieciom problemy w ich opanowaniu, szczególnie z koncentracją, nadpobudliwością ruchową, radzeniem sobie w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie, podejmowaniem różnych zadań w grupie oraz we wspólnej zabawie. W związku z powyższym, aby zapobiec ich dalszemu pogłębianiu należy podjąć działania pomocowe, zaplanowane w sposób profesjonalny nie tylko przez nauczycieli i wychowawców ale i specjalistów.

Przeprowadzone badania i uzyskane wyniki składają się do podjęcia refleksji psychologiczno-pedagogicznej w zakresie działań jakie należy podjąć w stosunku do dzieci-uchodźców na poziomie grupy rówieśniczej mając na uwadze ich proces adaptacji do nowego środowiska i uwzględniając obciążenia doświadczeń związanych z wojną.

Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że badania były przeprowadzone na grupie liczącej 101 osób, co nie pozwala na uogólnienie ich wyników. Mimo jednak tej uwagi przeprowadzone badania pokazały potrzebę prowadzenia systematycznych diagnoz opartych na obserwacji w budowaniu relacji przez dzieci, aby stwierdzić jakie szczegółowe umiejętności dziecko opanowuje bez problemu, a z jakimi ma pro-

integration of Ukrainian children into their peer environment becomes particularly important, which, with the support they receive, will certainly inspire them to pursue their own potential development opportunities. However, it should be noted that the issue of building peer relationships is complex and remains a huge challenge.

However, it is worth noting another aspect of the aforementioned research, which determines the need to prepare schools for the changes taking place not only because of the ongoing war in Ukraine but also because of unpredictable crises that happen around the world. It is difficult to predict the course of events and to assess how long the current situation will last, but pupils with a refugee experience will be present in the Polish educational system.

blemy. W okolicznościach przedłużającego się pobytu uchodźców w Polsce, szczególnego znaczenia nabiera troska o włączenie dzieci ukraińskich do środowiska rówieśniczego, co z pewnością przy otrzymanym wsparciu zainspiruje ich do samodzielnej realizacji potencjalnych szans rozwojowych. Należy jednak zaznaczyć, że kwestia budowania relacji rówieśniczych jest złożona i pozostaje ogromnym wyzwaniem.

Warto jednak zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt przeprowadzonych badań, który ukierunkował potrzebę przygotowania szkół na zmiany, jakie zachodzą nie tylko z uwagi na trwającą wojnę na Ukrainie ale i ze względu na nieprzewidywalne sytuacje kryzysowe zachodzące na świecie. Trudno przewidzieć bieg wydarzeń, trudno ocenić, jak długo potrwa obecna sytuacja, ale uczniowie z doświadczeniem uchodźczym będą obecni w polskim systemie oświaty.

References:

1. Baranowska, A.S. (2020). Bariery integracji uczniów cudzoziemskich ze środowiskiem szkolnym. *Studia Edukacyjne* 59, 215-236. DOI:10.14746/se.2020.59.14
2. Brzezińska, A. (2000). *Społeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
3. Costello, C., Foster, M. (2022). (Some) refugees welcome: When is differentiating between refugees unlawful discrimination? *International Journal of Discrimination and the Law*, 22(3): 244-80. <https://doi.org/10.1177/13582291221116476>
4. Deptuła, M., Misiuk, A. (2016). *Diagnozowanie kompetencji społecznych dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
5. Deslandes, R., Trudeau, F., Rivard, M.-C., Lemoyne, J., Joyal, F. (2012). Role of family, school, peers and community in the adaptation process of young immigrants. *International Journal about Parents in Education*, 6 (1), ss.1-14.
6. Di Maggio, A., Jacyna, M., Kolasiński, T., Kotrych, Z., Owczarek, A., Pujszo, P., Żurawska, W. (2022). Rekomendacje systemowe dotyczące integracji dzieci-uchodźców z Ukrainy. *Transatlantic Future Leaders Forum dla Ministerstwa Edukacji i Nauki*. https://transatlanticforum.org/wp-content/uploads/2022/03/TLFL-Raport-o-integracji-dzieci-z-Ukariny_web.pdf (dostęp: 11.03.2024).
7. Grzymała-Kazłowska, A. (2008). „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia. W: A Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński (red.) *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*. Warszawa: Wydawnictwa UW, s. 29-50.
8. Gulińska, A. (2021). Wsparcie ucznia z doświadczeniem migracyjnym w polskiej szkole. *Rozprawy Społeczne*, 15(2), 40-54. <https://doi.org/10.29316/rs/136360>
9. Jurek, K., Betlej, A., Niewiadomska, I. (2022). Proces integracji społecznej dzieci ukraińskich w polskim systemie oświaty. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek
10. Kopczak-Wirga, A., Kasperska-Kurzawa, K. (2022). Przejawy zjawiska parentyfikacji wśród dzieci ukraińskich na skutek migracji i uchodźstwa. *Roczniki Nauk Społecznych*, T. 14 (50), no. 3:123-142. doi: <https://doi.org/10.18290/rns22503.12>

11. Muszyńska, E. (2020). Relacje rówieśnicze jako sfera działań wychowawcy klasy szkolnej. *Wychowanie w Rodzinie*, t. XXII (1/2020). DOI: 10.34616/wwr.2020.1.113.128.
12. Nazaruk, S. (2014). Intercultural Education as a Chance for the Integration of Refugee Children. *Horyzonty Wychowania*, t. 13, nr 27, s. 119-130.
13. Pacek, M. (2022). Integration Policy of Immigrants With Particular Emphasis on Ukrainian Children in Poland. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 2/2022: 31:45. DOI: 10.33067/SE.2.2022.3
14. Perez-Felkner, L. (2013). Socialization in childhood and adolescence. W: J. DeLamater, A. Ward (Eds.), *Handbook of Social Psychology* (2nd ed.). Springer Publishing, p.119–149. https://doi.org/10.1007/978-94-007-6772-0_5
15. Popyk, A. (2021). Social Capital and Agency in the Peer Socialization Strategies of Migrant Children in Poland. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 47(4 (182)), 117-137. <https://doi.org/10.4467/25444972smpp.21.055.14808>
16. Popyk, A. (2023). Polska szkoła oczami dzieci-migrantów. Od akceptacji do socjalizacji, *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, nr 1 (187), s.53-70. DOI: 10.4467/25444972SMPP.22.021.16491
17. Raport GUS. (2022). Cudzoziemcy wykonujący pracę w Polsce w 2022 r. Pobrano z <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/kapital-ludzki/cudzoziemcy-wykonujacy-prace-w-polsce-w-2022-roku,15,1.html> (dostęp: 11.08.2023).
18. Raport o uchodźcach z Ukrainy w największych polskich miastach. (2022). Centrum Analiz i Badań UMP. Pobrano z: <https://metropolie.pl/artykul/miejska-goscinnosc-wielki-wzrost-wyzwania-i-szanseraport-o-uchodzcach-z-ukrainy-w-najwiekszych-polskich-miastach> (dostęp: 25.05.2022).
19. Raport specjalny „Uchodźcy z Ukrainy w Polsce” (2022). Opracowany na podstawie badań przeprowadzonych przez Platformę Migracyjną EWL oraz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Pobrano z: <https://studium.uw.edu.pl/raport-specjalny-uchodzcy-z-ukrainy-w-polsce/> (dostęp: 25.05.2022).
20. Rubacha, K. (2008). *Metodologia badań nad edukacją*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
21. Saturno, J. (2023). Bliskość pomiędzy językami słowiańskimi a integracja uchodźców z Ukrainy w Polsce, *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną. Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*. Tom 30, no. 1. <https://doi.org/10.14746/pspsj.2023.30.1.9>
22. Silverman, D. (2008). *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
23. Slany, K., Strzemecka, S. (2016). Who are we? Cultural valence and children’s narratives of national identifications. *European Migration Review*, 5(1), 13-34. <https://doi.org/10.17467/ceemr.2016.03>
24. Strzemecka, S. (2015). School Integration in the eyes of migrant children. Based on the Polish migration to Norway. *Przegląd Socjologiczny*, 64(1), 81-101.
25. Suárez-Orozco, C., Suárez-Orozco, M. M. (2001). *Children of immigration*. MA: Harvard University Press.
26. Tudge, J., Rogoff, B. (1995). Wpływ rówieśników na rozwój poznawczy – podejście Piageta i Wygotskiego. W: A. Brzezińska, G. Lutomski, B. Smykowski (red.), *Dziecko wśród rówieśników i dorosłych* (ss. 180-213). Poznań: Zys i S-ka Wydawnictwo.
27. Ustawa z 7 września 1991 o systemie oświaty (Dz. U. 1991, nr 95 poz. 425).
28. Woltran, F., Hassani, S., Schwab, S. (2023). Schooling of Refugee Students from Ukraine in Austria and Its Risk for Creating Educational Inequity. *Journal of Language, Identity and Education*. DOI: 10.1080/15348458.2023.2275741
29. Zalewska, E. (2017). Sytuacja wychowawcza i edukacyjna dzieci-uchodźców w Polsce. W: U. Markowska-Manista, B. Pasamonik (red.), *Kryzys migracyjny. Perspektywa pedagogiczno-psychologiczna*. Warszawa: Wydawnictwo APS, T.II, ss.95-117.